

Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl „ES tvaraus vartojimo strategijos kūrimo“**(nuomonė savo iniciatyva)**

(2020/C 429/08)

Pranešėjas **Peter SCHMIDT**

Plenarinės asamblėjos sprendimas	2020 2 20
Teisinis pagrindas	Darbo tvarkos taisyklių 32 straipsnio 2 dalis Nuomonė savo iniciatyva
Atsakingas skyrius	Žemės ūkio, kaimo plėtros ir aplinkos skyrius
Priimta skyriuje	2020 7 8
Priimta plenarinėje sesijoje	2020 9 18
Plenarinė sesija Nr.	554
Balsavimo rezultatai	212 / 2 / 5 (už / prieš / susilaikė)

1. Išvados ir rekomendacijos

1.1. COVID-19 pandemija atskleidė tiekimo grandinių trapumą. Atkurdami ekonomiką po šios krizės turėsime galimybę permąstyti savo visuomenės sandarą ir sukurti naują klestėjimo modelį. Dabar tai jau nebe pasirinkimas, o būtinybė keisti prioritetus, kad būtų pereita prie tvaresnės gamybos, platinimo ir vartojimo būdų ir kad būtų užtikrintas didesnis visų tiekimo grandinių subjektų atsparumas krizėms. Mūsų maistą auginančių ūkininkų ar drabužius gaminančių darbuotojų atsparumas yra toks pat svarbus, kaip ir importuojančių įmonių, gamintojų, didmenininkų, MVĮ ar mažmeninės prekybos grandinių atsparumas Europoje.

1.2. EESRK ragina parengti visapusišką ES tvaraus vartojimo strategiją. Tvariausias pasirinkimas turėtų būti lengviausias pasirinkimas piliečiams. Todėl reikės sisteminių mūsų gamybos ir vartojimo pokyčių. Visų pirma, siekiant spręsti netvaraus vartojimo problemą, būtina labiau pripažinti gamintojų atsakomybę⁽¹⁾. Kadangi rinkos savaime neužtikrins tvarių rezultatų, būtina strategija reglamentavimo aplinkai sukurti ir strateginei tiek privačiojo sektoriaus (be kita ko, taikant žiedinius ir tvarius verslo modelius), tiek valdžios institucijų (pvz., per viešuosius pirkimus) kryptčiai nustatyti.

1.3. Kartu su ekonominiais ir aplinkos aspektais į šią strategiją turi būti visapusiškai integruotas ir socialinis aspektas, kad būtų užtikrintas taip reikalingas politikos suderinamumas darnaus vystymosi labui. Europos Sąjunga per ilgai buvo sutelkusi visą dėmesį į rinką pagrįstus sprendimus ir ignoravo piliečių ir darbuotojų aspektą. Į tvarumo kriterijus reikėtų įtraukti darbo sąlygų gerinimą, minimalųjį darbo užmokestį, socialinę apsaugą, investicijas į viešąsias paslaugas, įtraukų valdymą, sąžiningą apmokestinimą ir kt. Tai padėtų ilgainiui sukurti teisingesnes ir tvaresnes mūsų gamybos ir vartojimo sistemas. Taip pat tai padėtų įgyvendinti JT Darbotvarkę iki 2030 m.

1.4. ES tvaraus vartojimo strategija visų pirma turėtų būti skirta pažeidžiamų gyventojų ir mažas pajamas gaunančių namų ūkių, kurie ypač nukentėjo ir dar labiau nukentės dėl dabartinės krizės, patiriamam poveikiui, kartu atsižvelgiant į poveikį pažeidžiamiems tiekimo grandinių subjektams, įskaitant ūkininkus ir darbuotojus. Tvarūs produktai ir paslaugos turėtų tapti prieinami ir įperkami visiems.

1.5. Trumpuoju ir ilguoju laikotarpiu visos susijusios politikos priemonės (pvz., viešieji pirkimai, ženklavimas, apmokestinimas ir kt.) turėtų būti geriau koordinuojamos ir pritaikytos šiai vizijai. Reikia labiau suderinto požiūrio dabartiniam ES politikos sričių susiskaidymui ir izoliuotam požiūriui pašalinti.

⁽¹⁾ Atsakomybė tenka įvairių sektorių gamintojams, tačiau turi būti pripažinta ypatinga ūkininkų padėtis.

1.6. Ekonomikos gaivinimo po COVID-19 krizės atžvilgiu EESRK ragina Komisiją, Parlamentą ir valstybes nares glaudžiai bendradarbiauti su EESRK kuriant esminę ir koordinuotą integruotų politikos priemonių programą, kuri padės atkurti stipresnę Europą ir sudaryti sąlygas visapusiškai ES tvaraus vartojimo strategijai. EESRK rekomenduoja šiuos konkrečius įgyvendinimo veiksmus:

- nustatyti produktų normas ir draudimus, kuriais būtų skatinamas tvarumas, pvz., remiamas produktų ilgaamžiškumas ir tvarumas,
- uždrausti nesąžiningos prekybos praktiką,
- patobulinti konkurencijos taisykles kolektyvinėms tvarių tiekimo grandinių iniciatyvoms,
- užtikrinti, kad į prekybos susitarimus įtrauktos socialinės ir aplinkosaugos sąlygos būtų vykdomos,
- didinti įmonių atskaitomybę ir įmonių informuotumą apie aplinkosaugos (pvz., EMAS) ir socialinius aspektus,
- darbo jėgai tenkančią mokesčių naštą perkelti išteklių naudojimui,
- remti teisingus ir žaliuosius viešuosius pirkimus nustatant minimalius privalomus kriterijus,
- didinti skaidrumą nustatant privalomas ženklinimo taisykles dėl kilmės, tvarumo ir socialinio aspekto,
- skatinti iniciatyvas „iš apačios į viršų“ ir bandomąsias priemones,
- spręsti reklamos ir rinkodaros klausimus,
- remti švietimą tvaraus vartojimo klausimais.

2. Įžanga

2.1. COVID-19 pandemija atskleidė tiekimo grandinių trapumą ir skubios sisteminės pertvarkos poreikį. Dėl nepakankamų investicijų į sveikatos ir priežiūros sektorius, pernelyg didelės priklausomybės nuo pasaulinių tiekimo grandinių ir ekonominių sistemų, kurios priklauso nuo planetos galimybių neatitinkančių linijinių gamybos ir vartojimo procesų, kilo pavojus vyriausybės pajėgumui imtis greitų ir ryžtingų sprendimų visuomenės sveikatai apsaugoti. Dabar tai jau nebe pasirinkimas, o būtinybė keisti prioritetus, kad būtų pereita prie tvaresnių gamybos, platinimo ir vartojimo būdų ir kad būtų užtikrintas didesnis visų subjektų tiekimo grandinėse atsparumas krizėms⁽²⁾. Dėl pandemijos socialinės apsaugos, viešųjų paslaugų, žemos kvalifikacijos darbuotojų, darbuotojų saugos ir sveikatos bei darbo sąlygų problemos atsidūrė žiniasklaidos ir politinių debatų dėmesio centre.

2.2. ES yra tvirtai įsipareigojusi įgyvendinti JT darbotvarkę iki 2030 m. ir jos 17 darnaus vystymosi tikslų (DVT). Tačiau Europa vis dar patiria sunkumų įgyvendindama 12-ąjį DVT dėl darnaus vartojimo ir gamybos modelių užtikrinimo⁽³⁾, nors šis tikslas yra ypač svarbus siekiant įgyvendinti visą Darbotvarkę iki 2030 m. Tiesą sakant, dabartiniai daugumos žmonių vartojimo įpročiai – vartoti greitai ir vartoti daug, laikantis linijinės trajektorijos ir paliekant daug atliekų (paimti – pagaminti – išmesti) – yra netvarūs. Be to, piliečiai visų pirma yra laikomi individualiais vartotojais, todėl jiems tenka atsakomybės už savo pasirinkimą naštą, nors jie negauna prieinamų arba įperkamų alternatyvų.

2.3. EESRK jau yra raginęs ES pasiūlyti naują žmonių ir planetos klestėjimo viziją, grindžiamą aplinkos tvarumo, teisės į deramą gyvenimą ir socialinių vertybių apsaugos principais⁽⁴⁾. Sisteminiis ES požiūris į tvarų vartojimą yra vienas iš EESRK strateginės vizijos dėl tvarios gerovės ekonomikos, kurioje niekas nepaliekamas nuošalyje, pagrindų.

2.4. Šiuo metu Europos Sąjungoje jaučiamas stiprus politinis postūmis imtis ryžtingų veiksmų dėl šios vizijos įgyvendinimo. Europos žaliasis – ir socialinis – kursas suteikia daug galimybių po COVID-19 krizės atkurti tvaresnę ekonomiką, padėti kurti naują klestėjimo modelį ir užtikrinti teisingą pertvarką⁽⁵⁾.

⁽²⁾ EESRK rezoliucija dėl ekonomikos atgaivinimo po COVID-19 pandemijos.

⁽³⁾ Eurostatas, *Sustainable Development in the EU* („Darnus Europos Sąjungos vystymasis“), 2020 m.

⁽⁴⁾ OL C 106, 2020 3 31, p. 1.

⁽⁵⁾ OL C 47, 2020 2 11, p. 30.

2.5. Visų pirma, naujajame Žiedinės ekonomikos veiksmų plane yra numatytas specialus veiksmas dėl vartotojų įgalėjimo siekiant žaliosios pertvarkos ir kelios iniciatyvos, kurios galėtų padėti įrodyti reguliuotojų ir įmonių atsakomybę. Žiedinės ekonomikos veiksmų planas turėtų išplėsti 2018 m. komunikato „Naujos galimybės vartotojams“, kuris daugiausia buvo skirtas apsaugai ir reikalavimų vykdymo užtikrinimui, o ne įgalėjimui, aprėptį. Ypač svarbu įgyvendinti ir strategiją „nuo lauko iki stalo“ bei biologinės įvairovės strategiją, nes dėl COVID-19 krizės dabar kaip niekad aktualu skubiai padidinti ES ir pasaulinių maisto sistemų atsparumą ir tvarumą. Būsimoji 8-oji aplinkosaugos veiksmų programa turėtų suteikti galimybę ryžtingiau spręsti tvaraus vartojimo klausimus.

2.6. Ši nuomonė prisidės prie apmąstymų apie ekonomikos gaivinimą po COVID-19 krizės ir joje bus pateikta konkrečių rekomendacijų dėl visapusiškos ES tvaraus vartojimo strategijos, kuri būtų Europos žaliojo kurso dalis ir papildytų naują žiedinės ekonomikos veiksmų planą.

3. Iššūkiai. Dabartinės padėties analizė

3.1. Europa vis dar gyvena ne pagal planetos išgales. Tokia išvada gaunama atlikus įvairius tyrimus, kuriuose buvo taikomi skirtingi ES vartojimo modelių vertinimo metodai ⁽⁶⁾, įskaitant naujausią Europos aplinkos agentūros ir Šveicarijos federalinio aplinkos biuro ataskaitą ⁽⁷⁾.

3.2. Produktų ir paslaugų vartojimas sukuria tiesioginį ir netiesioginį spaudimą aplinkai, pvz., dėl žemės naudojimo keitimo, išmetalų ir į aplinką išleidžiamų nuodingųjų cheminių medžiagų, savo ruožtu sukeldamas įvairų poveikį aplinkai, įskaitant klimato kaitą, gėlo vandens išsekvojimą ir taršą, taip pat biologinės įvairovės nykimą. Europoje šis vartojimo ekologinis pėdsakas yra labai didelis, tiesą sakant, jis yra vienas didžiausių pasaulyje. Remiantis duomenimis, jei kiekvienas šios planetos gyventojas vartotų tiek, kiek vartoja vidutinis Europos gyventojas, mums reiktų mažiausiai trijų tokių planetų kaip Žemė pasaulinei ekonomikai palaikyti ⁽⁸⁾, ⁽⁹⁾.

3.3. Europa, siekdama išlaikyti savo aukštą vartojimo lygį, priklauso nuo svetur išgaunamų išteklių. Todėl Europa vis labiau perkelia pagrindines su poveikiu aplinkai susijusias problemas į kitas pasaulio šalis ⁽¹⁰⁾. Apskritai šis modelis nebėra tinkamas saugiai ir tvariai ateičiai ⁽¹¹⁾.

3.4. Ir nors ES aplinkosauginio pėdsako eksportavimas vykdamas prekybą negali būti laikomas tvariu, būtina pripažinti ir tai, kad prekyba su Europos Sąjunga yra svarbi daugumos šalių, visų pirma mažiausiai išsivysčiusių šalių, socialiniam ir ekonominiam vystymuisi. Tiesą sakant, ES aktyviai skatina prekybą kaip priemonę tvarumui pasaulyje ir prekybos partnerių šalyse remti. Todėl, siekiant sukurti galimybes ir ES, ir jos prekybos partneriams, prekyba turi būti kruopščiai suderinta su teisingumo, žiediško ir tvaresnio vartojimo principais ⁽¹²⁾.

3.5. Dabartinis Europos gyventojų vartojimo modelis kelia ir socialinės lygybės klausimų. Tam tikros Europos dalys turi vienus iš aukščiausių žaliavų naudojimo rodiklių pasaulyje ⁽¹³⁾, o kitų Europos regionų žmonėms neprieinamas visuotinai priimtina laikomas gyvenimo lygis. Materialinio nepritekliaus lygis visoje ES labai skiriasi, nevienodi ir patiriami ekonominiai sunkumai ⁽¹⁴⁾. Todėl vartojimas yra glaudžiai susijęs su politikos darbotvarkėmis, pvz., dėl mitybos, skurdo ir nelygybės ⁽¹⁵⁾. Apskritai tvaresnis vartojimas Europoje vieniems gali padidinti išteklių sunaudojimą, o kitiems sumažinti, taip pasiekiant bendrą geresnę išteklių prieinamumo pusiausvyrą ir teisingesnę išteklių paskirstymą ⁽¹⁶⁾.

⁽⁶⁾ Europos aplinkos agentūra, leidinys „Europos aplinka. Būklė ir raidos perspektyvos 2020 m.“ (SOER 2020).

⁽⁷⁾ Europos aplinkos agentūra.

⁽⁸⁾ „Global Footprint Network“.

⁽⁹⁾ Vandermaesen, T. et al. (2019 m.) „EU overshoot day – Living beyond nature's limits“. WWF (Tarptautinis laukinių gyvūnų apsaugos fondas).

⁽¹⁰⁾ „Europos aplinka. Būklė ir raidos perspektyvos 2020 m.“ (SOER 2020).

⁽¹¹⁾ Steffen, W. et al., 2015.

⁽¹²⁾ Kettunen, M., Gionfra, S. ir Monteville, M. (2019 m.) „ES žiedinė ekonomika ir prekyba“, Europos aplinkos politikos institutas (IEEP), Briuselis, Londonas.

⁽¹³⁾ Europos aplinkos agentūra.

⁽¹⁴⁾ Eurostatas.

⁽¹⁵⁾ Jungtinių Tautų Europos ekonomikos komisija (UNECE, 2018 m.).

⁽¹⁶⁾ Rijnhout L., Stoczkiewicz M., Bolger M. (2018). Necessities for a Resource Efficient Europe.

3.6. Netvarų vartojimą skatina įvairių skirtingų veiksnių sąveika. Šiuo metu vyrauja linijinis verslo modelis, kai daugumos įmonių augimas vis dar priklauso nuo to, kad kuo daugiau žmonių kuo daugiau pirktų. Daugumos vartojimo prekių faktinis gyvavimo laikas trumpėja⁽¹⁷⁾, o jas sutaisyti tampa vis sudėtingiau (dažnai to siekiama sąmoningai)⁽¹⁸⁾. Linijinio ekonomikos modelio „paimti – pagaminti – išmesti“ alternatyvos, pvz., pagrįstos medžiagų žiedišku, technine priežiūra ir dalijimusi, galėtų padėti sumažinti bendrą sunaudojamų medžiagų kiekį, bet jos vis dar yra nereikšmingos apimties ir dabartinėmis sąlygomis dažnai negali konkuruoti su linijiniais sprendimais⁽¹⁹⁾. Tiesą sakant, antriniai (pakartotinai naudojami ir (arba) perdirbti) produktai dažnai parduodami papildomai prie pirminių (naujų) produktų, todėl aplinka patiria ir pirminės, ir antrinės gamybos poveikį⁽²⁰⁾. Todėl žiediško rėmimas neskatinant platesnių sisteminių gamybos (visų pirma produktų projektavimo), vartojimo ir atliekų prevencijos permainų, padėtų išspręsti tik dalį problemos. Vartotojams turėtų būti suteikta tikra teisė į taisyms.

3.7. Kaina yra vienas pagrindinių paklausą lemiančių ir skatinančių veiksnių⁽²¹⁾ ir tol, kol produktų ir paslaugų kaina tiksliau neatspindės tikrosios kainos, nebus įmanoma iš esmės pereiti prie tvaresnio vartojimo modelių. Gamybos ir vartojimo išorinio poveikio aplinkai ir socialinio išorinio poveikio ekonominė kaina paprastai tenka mokesčių mokėtojams ir ateities kartoms, o ne įmonėms, kurios parduoda atitinkamus produktus ir paslaugas. Dažnai produktai ir paslaugos, kuriais siūlomi alternatyvūs sprendimai, yra brangesni ir juos sudėtingiau gauti, nors ir įrodyta, kad tvaresni vartojimo variantai, pvz., ekologiški ir sąžiningos prekybos produktai, turi mažesnę neigiamą šalutinį poveikį⁽²²⁾.

3.8. Nuo tada, kai ekonomistas A. C. Pigou sukūrė terminą „išorės sąnaudos“⁽²³⁾, vis daugiau dėmesio skiriama tikrosios kainos apskaitos metodams ir parengta daug naujų tyrimų. 2008 m. Europos Komisija paskelbė Išorės sąnaudų internalizavimo įgyvendinimo strategiją⁽²⁴⁾, kurioje kaip pagrindines ekonomines išorės sąnaudų internalizavimo priemones nurodė apmokestinimą, rinkliavas (arba naudotojų mokesčius) ir, tam tikrais atvejais, apyvartinių taršos leidimų prekybą. Tačiau Europoje pastebima ilgalaikė tendencija, kad pajamų dalis iš „aplinkos“ mokesčių bendroje mokesčių pajamų sumoje mažėja⁽²⁵⁾.

3.9. Papildomų sunkumų kelia ir šiuo metu vyraujantis konkurencijos teisės aiškinimas, taikant labai siaurą vartotojo gerovės sąvoką, kai pirmenybė teikiama mažai pardavimo kainai, o ne produktų tvarumui ir jų gamybos būdai. 2013 m. Nyderlandų konkurencijos institucija (ACM) „Energijos susitarimo“ byloje nusprendė, kad kelių suinteresuotųjų subjektų energijos susitarimas dėl tvaraus augimo su darbdaviais, profesinėmis sąjungomis, aplinkosaugos organizacijomis ir kitomis šalimis dėl energijos taupymo, energijos iš atsinaujinančiųjų išteklių skatinimo ir darbo vietų kūrimo, neatitiko konkurencijos teisės reikalavimų. 2014 m. ACM byloje „Ateities viščiukai“ nustatė, kad kelių suinteresuotųjų subjektų susitarimas užtikrinti geresnes sąlygas viščiukams, pvz., skirti jiems mažiau antibiotikų ir suteikti daugiau erdvės, taip pat dėl papildomų aplinkosauginių priemonių, buvo ribojantis konkurenciją.

3.10. Komisijos gairėse dėl 101 straipsnio 3 dalies teigiama, kad 101 straipsnio tikslas yra apsaugoti konkurenciją kaip „priemonę didinti vartotojų gerovę ir užtikrinti veiksmingą išteklių paskirstymą“, nenurodant, ar reikėtų atsižvelgti į neekonominius aspektus ir kaip tai reikėtų daryti. Dauguma veiklos vykdytojų norėtų sparčiau įgyvendinti savo tvarumo projektus, tačiau patys tokių didelių investicijų imtis negali. Konkurencijos teisės gairėse turėtų būti daugiau aiškumo veiklos vykdytojams, kaip vykdyti bendradarbiavimą tvarumo srityje.

3.11. Iš neseniai atlikto „Fairtrade Foundation“ tyrimo gauta įrodymų, kad „neaiški teisinė aplinka dėl galimo bendradarbiavimo, susijusio su mažomis kainomis perkant tiesiai iš ūkių, trukdo bendradarbiaujant siekti pragyvenimą užtikrinančio darbo užmokesčio ir pajamų visoje tiekimo grandinėje“. Ataskaitoje pažymima, kad „pažangai būtų labai naudingas didesnis aiškumas iš konkurencijos institucijų dėl to, kaip pagal konkurencijos teisę būtų vertinamas prieškonkurencinis bendradarbiavimas dėl mažų kainų perkant tiesiai iš ūkių“⁽²⁶⁾.

⁽¹⁷⁾ EAA (2018 m.) „Atliekų prevencija Europoje“.

⁽¹⁸⁾ Europos aplinkosaugos biuras (2019 m.) *Cool products don't cost the earth*.

⁽¹⁹⁾ EBPO (2019 m.).

⁽²⁰⁾ Zink, T. ir Geyer, R. (2017 m.).

⁽²¹⁾ Eurobarometro tyrimas dėl maisto saugos, 2019 m. birželio mėn.

⁽²²⁾ *The external costs of banana production*.

⁽²³⁾ Pigou, A. C. (1920 m.). „The Economics of Welfare“.

⁽²⁴⁾ EK Išorės sąnaudų internalizavimo įgyvendinimo strategija COM(2008) 435 final.

⁽²⁵⁾ Eurostatas.

⁽²⁶⁾ *Competition Policy and Sustainability: A study of industry attitudes towards multi-stakeholder collaboration in the UK grocery sector*, „Fairtrade Foundation“. Londonas, Jungtinė Karalystė; 2019 m. balandžio mėn.

3.12. Bendrą požiūrį į tvarų vartojimą trukdo pasiekti dabartinis ES politikos susiskaidymas. Pavyzdžiui, dėl 2014 m. ES viešųjų pirkimų direktyvos ⁽²⁷⁾ įgyvendinimo perkančiosioms organizacijoms gairių dokumentus (Aplinkos generalinio direktorato vadovas „Pirmenybė žaliajam pirkimui!“ ⁽²⁸⁾), Europos Komisijos Užimtumo, socialinių reikalų ir lygių galimybių generaliniam direktoratui vadovaujant parengtas dokumentas „Perkant socialiai“ ⁽²⁹⁾ – šiuo metu atnaujinamas) atskirai rengė keli skirtingi Komisijos generaliniai direktoratai, nors yra ir atskiras EK pranešimas „Inovacinių sprendimų viešųjų pirkimų gairės“ ⁽³⁰⁾. Tokia informacijos įvairovė gali labai trikdyti Europos Sąjungos perkančiąsias organizacijas, kurios nori taikyti integruotą požiūrį į darnius viešuosius pirkimus, pagal 12.3 DVT.

4. Vizija – visapusiškos ES tvaraus vartojimo strategijos kūrimas

4.1. Gamybos procesams (pvz., ekologinio projektavimo), produktų ir paslaugų tvarumui, taip pat atliekomis tampančių medžiagų klausimams skirtos politikos priemonės jau seniai yra ES politikos pamatas ir jau yra palyginti išitvirtinusi politikos sistema. Tačiau šio požiūrio nebepakanka norint pasiekti reikiamo masto pokyčius per turimą laiką – būtina skirti daugiau dėmesio vartojimo vaidmeniui siekiant darnaus vystymosi.

4.2. Vartojimui skirta ES lygmens politika iki šiol buvo orientuota į piliečių, kaip vartotojų, vaidmenį ir į informavimu pagrįstą politikos priemonių naudojimą stengiantis paveikti vartotojų elgesį. Pagrindiniai pavyzdžiai būtų gaminių ekologinis ženklavimas, informuotumo didinimo kampanijos ir savanoriški žaliųjų viešųjų pirkimų kriterijai.

4.3. Šios politikos priemonės turėjo ribotą poveikį tvariam vartojimui. Tiesą sakant, yra mažai įrodymų, pagal kuriuos būtų galima teigti, kad geriau informuojant apie produktų aplinkosauginį efektyvumą, pvz., ekologiniais ženklais, pasiekiami realių pirkėjų elgesio permainų, jau nekalbant apie reikiamą jų mastą. Tai lemia įvairaus pobūdžio grįžtamasis poveikis, iš pašonės kylantys sprendimai ir įpročiai ⁽³¹⁾. Mūsų kaip vartotojų (namų ūkių, privačiojo ar viešojo sektoriaus) pasirinkimus vis dar iš esmės lemia kaina ir patogumas ⁽³²⁾. Tačiau svarbu pabrėžti, kad dabartinėje sistemoje už tokius pasirinkimus atsakingi ne vartotojai, bet gamintojai ⁽³³⁾. Būtent kapitalistinė logika ir nesubalansuota galia tiekimo grandinėje lemia „lenktynes dėl žemesnių standartų“, pirmenybę teikiant kainai, o ne tvarumui.

4.4. Taip pat sudėtinga laikyti piliečius atsakingais už tvaresnį vartojimą, kai neatskleidžiama daugumos produktų ir paslaugų tikroji kaina, o rinka ir visuomeniniai svertai ir toliau skatina didesnę medžiagų vartojimą. Būtina labiau pripažinti privačiųjų ir viešųjų sektorių atsakomybę sprendžiant netvaraus vartojimo problemą ir patvirtinti priemones, kurios padėtų subalansuoti ir skaidriai užtikrinti, kad sveikesnis, tvaresnis ir saugesnis pasirinkimas būtų lengvesnis ir įperkamesnis pasirinkimas piliečiams. Europos Komisija turėtų toliau remti pilietinės visuomenės vykdomas visos Europos tvaraus vartojimo kampanijas, kurios skirtos ne tik individualiems vartotojų sprendimams.

4.5. Iš dalies dabartinės ES lygmens politikos pobūdį lemia ES ir jos valstybių narių politinės atsakomybės pusiausvyra. Politikos priemonės, kurias galima panaudoti paklausai reguliuoti, pvz., mokesčiai, daugiausia yra valstybių narių kompetencijos sritis. Tačiau ES tenka pagrindinis vaidmuo užtikrinant, kad Europa gyventų neviršydama planetos galimybių, ir ji turi kelias priemones, kurių gali imtis dėl netvaraus vartojimo. Kai kurioms valstybėms narėms taip pat būtų naudingos papildomos ES gairės (priemonių rinkinys).

4.6. Atskiri požiūriai, pvz., teisingo ar žiedinio vartojimo, yra svarbūs, bet jų nepakanka tvarumui pasiekti. Be to, esama rizikos, kad atskirai kuriant netvaram vartojimui skirtas politikos priemones, gali atsirasti nenumatytų problemų. Būtinai visapusiškas ir koordinuotas požiūris, atspindintis sprendžiamo klausimo sudėtingumą ir užtikrinantis darnų indėlį iš įvairių politikos sričių – pradedant moksliniais tyrimais, inovacijomis, sektorių ir pramonės politika ir baigiant švietimu, gerove, prekyba ir užimtumu ⁽³⁴⁾. Svarbu, kad ES strategija turi papildyti, o ne trukdyti plačių užmojų reglamentavimo intervencijoms, kai jos yra būtinos.

⁽²⁷⁾ Direktyva 2014/24/ES.

⁽²⁸⁾ Europos Komisija „Pirmenybė žaliajam pirkimui!“ Žaliojo viešojo pirkimo vadovas.

⁽²⁹⁾ Europos Komisija „Perkant socialiai“.

⁽³⁰⁾ Europos Komisijos pranešimas „Inovacinių sprendimų viešųjų pirkimų gairės“ (2018 m.).

⁽³¹⁾ Pvz., konkretūs elgsenos pokyčiai, palyginti su žmonių išreikštu noru keisti elgesį (mokslinius tyrimus šiuo klausimu apibendrinio „LE Europe“ et al., (2018 m.).

⁽³²⁾ LE Europe, VVA Europe, Ipsos, ConPolicy ir Trinomics (2018 m.).

⁽³³⁾ Žr. 1 išnašą.

⁽³⁴⁾ Europos aplinkos agentūra.

4.7. ES lygmens tvaraus vartojimo strategija turėtų užtikrinti plataus užmojo sistemą, kad valstybės narės ir privatusis sektorius galėtų imtis namų ūkių vartojimo ir viešojo sektoriaus vartojimo klausimų. Rinkos savaime nepateiks tvarių rezultatų. Būtina strategija reglamentavimo aplinkai sukurti ir strateginei kryptčiai, kurią įgyvendinant būtų skatinamos plataus užmojo pirmaujančios iniciatyvos dėl produktų ir paslaugų (nes paslaugų ekonomika nebūtinai yra tvari), nurodyti.

4.8. ES strategija taip pat atspindėtų Europos vartotojų prašymus, kad ES užtikrintų struktūrines permainas ir sukurtų naujas infrastruktūras, suteikiančias galimybę vartotojams rinktis tvaresnį gyvenimo būdą⁽³⁵⁾.

4.9. Vartojimo vaidmens integravimas ES lygmeniu taip pat galėtų padėti išvengti grįžtamojo poveikio ir kito nenumatyto peržiūrėtos ir (arba) naujos politikos poveikio ir galėtų padėti pasiekti ilgalaikes kultūros permainas, susijusias su tuo, kaip mes vertiname pakankamumo sąvoką ir vartojimo vaidmenį įgyvendinant Darbotvarkę iki 2030 m.

4.10. ES tvaraus vartojimo strategija turėtų apimti tikslus dėl visiško su Europos vartojimu susijusio žaliavų naudojimo rodiklio sumažinimo. ES lygmens tikslai gali suteikti kryptį, postūmį ir darnumą tiek valdymo lygmeniu, tiek privatesiems ir viešiesiems inovatoriams, kurie padeda užtikrinti gerovės ekonomiką⁽³⁶⁾.

4.11. Be to, labai svarbus yra išteklių naudojimo teisingumo aspektas, į kurį ilgai nebuvo atsižvelgiama ES politikoje⁽³⁷⁾. Tvaraus vartojimo strategija turi būti į žmones orientuota strategija, kuria siekiama, kad tvarūs vartojimo pasirinkimai būtų prieinami, įperkami ir patrauklūs visiems. Ypatingas dėmesys strategijoje turėtų būti skiriamas poveikiui pažeidžiamiems gyventojams ir mažas pajamas gaunantiems namų ūkiams. Atitinkamai reikėtų atsižvelgti ir į daug išleidžiančias socialines grupes.

4.12. Svarbus vaidmuo remiant tvarų vartojimą tenka darbuotojams ir ūkininkams, nes viename grandinės gale jie yra vartotojai, o tiekimo grandinės pradžioje jie yra ir gamintojai. Todėl labai svarbu, kad tvaraus vartojimo politika apimtų subalansuotą požiūrį į vertės pasidalijimą visoje vertės grandinėje, pvz., remiant pragyvenimą užtikrinantį darbo užmokestį darbuotojams ir pragyvenimą užtikrinančias pajamas ūkininkams tiek ES, tiek Pietų pusrutulio šalyse, o ne vien išskirtinai siekiant trumpalaikių mažų kainų vartotojams. Darbuotojai, profesinės sąjungos, ūkininkų grupės ir pilietinės visuomenės organizacijos taip pat gali atlikti pagrindinį vaidmenį stebint, kaip pasaulinėse vertės grandinėse laikomasi tvarumo ir žmogaus teisių standartų.

4.13. Skatinant tvarų vartojimą gali būti svarbus ir mažmeninės prekybos vaidmuo raginant vartotojus rinktis sveikiau ir tvariau. Šiame sektoriuje ypač verta pažymėti vartotojų kooperatyvų verslo modelį dėl jo specifinės verslumo formos – šio verslo pagrindas yra vartotojas narys ir demokratinė valdymo struktūra.

4.14. ES strategijoje turėtų būti numatytos iniciatyvos skaidriems ir patikimiems informacijos šratams užtikrinti, kad būtų remiamas tvarus vartojimas, pasinaudojant naujų ir naujai atsirandančių skaitmeninių sprendimų galimybėmis. Tai galėtų padėti ir įmonėms, kurios norėtų imtis inovacijų, bet šiuo metu neturi rodiklių ir duomenų, kad galėtų patikimai įvertinti kasdienio vartojimo ekologinį ir socialinį poveikį. Visų pirma su šia problema susiduria MVĮ, startuoliai ir kooperatyvai, kurie yra pagrindiniai inovatoriai ir bandomosios platformos. Akivaizdu, kad ES tenka svarbus vaidmuo suderinant ir patikrinant vidaus rinkoje skelbiamus ekologiškumo teiginius. Šiuo metu dėl didelio tokių teiginių skaičiaus ir skirtingų juos pagrindžiančių įrodymų, kyla neaiškumų ir gali būti, kad menksta vartotojų pasitikėjimas šių teiginių patikimumu. Todėl EESRK palankiai vertina Komisijos užmojų įgyvendinant naują žiedinės ekonomikos veiksmų planą parengti teisėkūros pasiūlymą, kuriuo būtų siekiama užtikrinti, kad įmonės pagrįstų savo ekologiškumo teiginius.

4.15. ES lygmens tvaraus vartojimo strategijoje turėtų būti pripažįstama ir skatinama sąveika su kitomis politikos sritimis. Pavyzdžiui, 45 proc. viso Europoje išmetamo anglies kiekio atsiranda iš to, kaip gaminame ir naudojame produktus ir kaip gaminame maistą⁽³⁸⁾. Maisto sistemos gali būti atkūrimo ir atsparumo didinimo šaltinis, jei maistas būtų kitaip auginamas, perdirbamas ir vartojamas. Tai beveik neabejotinai reiškia, kad galvijai turėtų būti šeriami atsižvelgiant į jų rūšį, o vartotojų mityba turėtų būti subalansuota, valgant mažiau mėsos – tai būtų naudinga ir klimatui, ir sveikatai⁽³⁹⁾. Vartojimas ir paklausa yra labai svarbūs mūsų galimybei sumažinti išmetamą šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekį.

⁽³⁵⁾ Europos vartotojų organizacijų asociacija (2020 m.).

⁽³⁶⁾ OL C 106, 2020 3 31, p. 1

⁽³⁷⁾ Rijnhout, Stoczkiewicz, Bolger (2018 m.)

⁽³⁸⁾ „Ellen MacArthur Foundation“ (2019 m.).

⁽³⁹⁾ OL C 190, 2019 6 5, p. 9

Panašiai, kovojant su biologinės įvairovės nykimu ir ekosistemų nykimu Europoje pagrindinė problema yra mūsų gyvenimo būdas, tarsi turėtume kelias planetas⁽⁴⁰⁾. EESRK taip pat dar kartą ragina pripažinti gamtos teises, siekiant užtikrinti jos ir asmenų bei korporacijų teisių lygybę⁽⁴¹⁾.

5. Nuo vizijos iki įgyvendinimo – galimybės veikti ES ir valstybių narių lygmeniu

5.1. Ekonomikos gaivinimo po COVID-19 krizės atžvilgiu EESRK ragina Komisiją, Parlamentą ir valstybes nares glaudžiai bendradarbiauti su EESRK kuriant esminę ir koordinuotą integruotų politikos priemonių programą, kuri padės atkurti stipresnę Europą ir sudaryti sąlygas visapusiškai ES tvaraus vartojimo strategijai. Žaliojo ekonomikos gaivinimo planai turėtų suteikti postūmį būtinoms sisteminiams permainingoms judumo, mitybos, būsto, laisvalaikio, energijos sistemų ir didelio poveikio produktų grupių srityse⁽⁴²⁾, atsižvelgiant į ES vartojimo poveikį tiek Europos Sąjungai, tiek Pietų pusrutulio šalims. Pradedant šį procesą siūloma vadovautis toliau pateiktais pasiūlymais.

5.2. Teisinės ir reguliavimo priemonės

5.2.1. Nustatyti produktų normas (reguliavimas) ir produktų draudimus (draudimai), kuriais būtų skatinamas tvarumas, pvz., remiamas produktų ilgaamžiškumas ir tvarumas. EESRK anksčiau ištyrė problemą ir jau 2013 m. nuomonėje⁽⁴³⁾ dėl produktų naudojimo trukmės ir vartotojų informavimo ir vėlesnėse nuomonėse ragino visiškai uždrausti suplanuotą nusidėvėjimą. Jis pabrėžė, kad būtų naudinga sukurti sistemą, kuri užtikrintų minimalią išgytų gaminių naudojimo trukmę. Neseniai EP Vidaus rinkos ir vartotojų apsaugos komiteto (IMCO) parengtoje ataskaitoje laikomasi tos pačios krypties⁽⁴⁴⁾. Šiuo atžvilgiu reikėtų atsižvelgti ir į e. prekybos plėtrą, pvz., COVID-19 krizės metu, pasekmes.

5.2.2. Uždrausti nesąžiningos prekybos praktiką ne tik maisto tiekimo grandinėje, kaip jau padaryta naujojoje Direktyvoje dėl kovos su nesąžininga prekybos praktika maisto tiekimo⁽⁴⁵⁾ grandinėse, bet ir kituose sektoriuose, pvz., tekstilės, kuriuose yra paplitusi nesąžiningos prekybos praktika, kurią dar labiau sustiprino COVID-19 krizė⁽⁴⁶⁾. EESRK ragina Nesąžiningos prekybos praktikos direktyvą įgyvendinti subalansuotai, kad nebūtų saugomi didelių prekių ženklų gamintojai, kurie piktnaudžiaudami savo derybine galia susižeria dosnų pelną.

5.2.3. Konkurencijos teisė. Leisti kolektyvines tiekėjų ir pirkėjų derybas dėl būtinųjų prekių kainos (ir pristatymo sąlygų), visų pirma sąsajose, kuriose yra didelių paeilui einančių vertės grandinės elementų koncentracijos lygio skirtumų (pvz., susiskaidę tiekėjai ir susitelkę pirkėjai). Į EK peržiūrimas Horizontaliojo susitarimo gaires reikėtų įtraukti skyrių dėl sektorių tvarumo susitarimų pagal modelį, kuris nustatytas ankstesnių 2001 m. gairių⁽⁴⁷⁾ skyriuje dėl su aplinka susijusių susitarimų, ir pritaikant juos prie dabartinių aplinkybių, be kita ko, atsižvelgiant į Europos žaliąjį kursą, Paryžiaus susitarimą ir 12 DVT.

5.2.4. Prekybos taisyklės. Užtikrinti į prekybos susitarimus įrašytų socialinių ir aplinkosaugos sąlygų vykdymą, jų nesilaikymo atveju taikant sankcijas (pvz., tikslingai padidintus tarifus strateginiams sektoriams, netaikant jų sektoriams, kuriuose įvesti tarifai galėtų padidinti skurdą mažiausiai išsivysčiusiose šalyse).

5.2.5. Įmonių atskaitomybė. Privaloma budrumo pareiga pirkėjams visoje jų tiekimo grandinėje (sukuriama prievolė), kad tvartos tiekimo grandinės padėtų užtikrinti įmonių atskaitomybę. Užuoat taikiusios „kontrolinio sąrašo“ metodą, įmonės turėtų peržiūrėti savo pirkimo praktiką, kaip pataria EBPO⁽⁴⁸⁾, taip pat jos turėtų būti saistomos griežtesnių įstatymų dėl lobistų kontrolės. Reikėtų imtis veiksmų dėl ekologinio manipuliavimo.

⁽⁴⁰⁾ Gerritsen, E. ir Underwood, E. (2019 m.) *What the Green Deal means for Europe's biodiversity*. Allen, B. ir Charveriat, C. (2018 m.) *A meaty challenge*. IEEP, Briuselis.

⁽⁴¹⁾ OL C 81, 2018 3 2, p. 22.

⁽⁴²⁾ IEEP ir Europos leidėjų asociacijų federacija.

⁽⁴³⁾ OL C 67, 2014 3 6, p. 23.

⁽⁴⁴⁾ Vidaus rinkos ir vartotojų apsaugos komiteto ataskaita.

⁽⁴⁵⁾ OL C 440, 2018 12 6, p. 165.

⁽⁴⁶⁾ EBPO, pilietinės visuomenės ir profesinių sąjungų ataskaitos.

⁽⁴⁷⁾ OL C 3, 2001 1 6, p. 2.

⁽⁴⁸⁾ EBPO išsamaus patikrinimo rekomendacijos dėl gatavų drabužių ir avalynės sektorių atsakingo tiekimo grandinių.

5.2.6. Privalomai naudojama standartinė priemonė, siekiant sekti ir stebėti informaciją apie vertės grandinėje atliekamas operacijas: kas, kada, kur ir kokiomis socialinėmis ir aplinkos sąlygomis (suteikiamos techninės priemonės prievolei įvykdyti). Rengiant ir stebint aplinkos ir socialinius standartus reikėtų įtraukti pilietinę visuomenę ir profesines sąjungas.

5.3. Ekonominės ir finansinės priemonės

5.3.1. Mokesčių perkėlimas nuo darbo jėgos prie išteklių naudojimo. Pasinaudojus vykdoma PVM reglamento peržiūra galima nustatyti aiškius kriterijus, kuriais remdamosi valstybės narės galėtų nustatyti mažesnius PVM tarifus tvariai pagamintiems produktams ir paslaugoms, galinčioms sumažinti neigiamą vartojimo poveikį, pavyzdžiui, remonto ar dalijimosi paslaugoms. Remti priemones, kurios užkirstų kelią valstybių narių tarpusavio fiskalinei konkurencijai ir lenktynėms dėl žemesnių standartų, taip pat teisingiau apmokestinti pelningiausias sektorius ir kapitalą.

5.3.2. Principas „teršėjas moka“. Europos Komisija pradėjo rimčiau vertinti išorės poveikio internalizavimą, pripažindama, kad, pavyzdžiui, atsinaujinančiųjų išteklių energija atsiduria nepalankioje padėtyje, jeigu iškastinio kuro išorės poveikio sąnaudos nevisiškai atspindimos rinkos kainoje, arba bandant įgyvendinti principą „teršėjas moka“ transporto sektoriuje. Reikėtų pripažinti, kad nors šiais požiūriais suderinami ekologinis ir ekonominis tvarumo aspektai, tačiau jie neapima socialinio aspekto ⁽⁴⁹⁾.

5.3.3. Teisingi ir žalieji viešieji pirkimai. 12.7 DVT uždavinyje kalbama, kad svarbu parengti veiksmų planus dėl tvarių viešųjų pirkimų. Įvairiuose nacionaliniuose veiksmuose dėl JT žmogaus teisių pagrindinių principų planų kalbama apie viešuosius pirkimus, be to, nacionaliniu lygmeniu yra ir keletas gerosios patirties pavyzdžių. Pavyzdžiui, Danijoje viešosiose valgyklose, atsižvelgiant į biudžeto apribojimus, pradėta naudoti daug ekologinių produktų. Vietos valdžios institucijos už tvary vystymąsi (ICLEI) šiuo metu remia iniciatyvą raginti nustatyti privalomus, vis tvaresnius maisto produktų viešuosius pirkimus visose Europos mokyklose ir vaikų darželiuose. Naujajame žiedinės ekonomikos veiksmų plane EK paskelbė, kad valstybiniai pirkėjai bus skatinami dalyvauti būsimoje iniciatyvoje „Viešųjų pirkimų vykdytojai – už klimatą ir aplinką“, kuri suburs pirkėjus, išpareigojusius įgyvendinti žaliuosius viešuosius pirkimus. EESRK ragina Europos Komisiją įtraukti platesnius tvarumo kriterijus, pavyzdžiui, socialinius ir sąžiningos prekybos aspektus. EESRK taip pat remia Europos Komisijos planus pasiūlyti minimalius privalomus žaliųjų viešųjų pirkimų kriterijus ir tikslus sektorių teisės aktuose ir palaipsniui nustatyti privalomą ataskaitų teikimą siekiant stebėti žaliųjų viešųjų pirkimų įsisavinimą.

5.3.4. Vystomojo bendradarbiavimo politika, remiant mažos apimties ūkininkavimą, MVĮ ir vartotojų kooperatyvus.

5.4. Savanoriška arba informavimu grindžiama priemonė

5.4.1. Produktų ženklavimas gali padėti sustiprinti tam tikrų įmonių pastangas siekiant tvarumo, bet etiketės niekada neturėtų būti naudojamos kaip pretekstas nereguluoti nepriimtino elgesio ir praktikos. Pavyzdžiui, viena iš Europos Komisijos svarstomų galimybių – toliau siekiant komunikato „ES veiksmų, kuriais siekiama apsaugoti ir atkurti pasaulio miškus, stiprinimas“ tikslų sukurti etiketę, nurodančią, kad gaminant produktą nebuvo naikinami miškai. Tačiau tai gali lemti suvokimą, kad Europos Sąjunga iš tikrųjų ES rinkoje toleruoja produktus, kurie nėra palankūs miškų atžvilgiu, o tai išties būtų labai trikdanti informacija. EESRK ragina Europos Komisiją toliau plėtoti esamas aplinkosauginio efektyvumo etiketes, kurios apima visą gyvavimo ciklą, pvz., ES ekologinį ženklą, ir išplėsti jų aprėptį, įtraukiant socialinį aspektą. Visų pirma, vartotojams būtų lengviau rinktis, jei būtų įgyvendinta aiški produktų kilmės, gamybos būdų ženklavimo sistema ⁽⁵⁰⁾.

5.4.2. Iniciatyvos „iš apačios į viršų“ ir daugiapakopis valdymas. Veiksmų decentralizavimas vietos lygmeniu pasitelkiant patikimus subjektus, pvz., miesto savivaldybę ir asociacijas, yra veiksmingas būdas planuoti vietos veiksmus, suartėti su piliečiais ir prasmingai juos įtraukti. Vis daugiau vietos valdžios institucijų turi parengusias tvirtas tvarumo strategijas, kurias Europos Komisija skatina teikdama apdovanojimus, pvz., Europos žaliosios sostinės, Žaliojo miesto susitarimo arba Sąžiningos ir etiškos prekybos ES miestų apdovanojimą. Šiems metodams ir tendencijoms greičiausiai turės įtakos dabartinis atsakas į COVID-19 krizę. Realiomis sąlygomis įgyvendinamos bandomosios priemonės gali būti labai naudingos renkant informaciją apie ES tvaraus vartojimo strategijos projektą ir įgyvendinimą, todėl turėtų būti remiamos.

⁽⁴⁹⁾ OL C 47, 2020 2 11, p. 30.

⁽⁵⁰⁾ OL C 190, 2019 6 5, p. 9

5.4.3. Reklama ir rinkodara. Į reklamos ir rinkodaros vaidmenį taip pat reikėtų atsižvelgti, siekiant atsisakyti polinkio į itin didelį vartotojiškumą ir susitelkti į produktų patvarumą ir naujas panaudojimo galimybes, bet uždraudžiant klaidinančią reklamą.

5.4.4. Švietimas. Reikėtų pateikti pasiūlymų, kaip į mokyklų programas nuo ankstyvo amžiaus įtraukti švietimą apie tvarų vartojimą ir skatinti privačiojo sektoriaus švietimo iniciatyvas (pvz., vykdomas vartotojų kooperatyvų), kad būtų skatinamas piliečių dalyvavimas ir kultūrinės permainos.

2020 m. rugsėjo 18 d., Briuselis

*Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto
pirmininkas
Luca JAHIER*
